

Goró Lajos leírása 1826-ból a nápolyi dóm két magyar vonatkozású síremlékéről. Az erdélyi születésű Agyagfalvi Goró Lajos (1786–1843) hadmérnök¹ tevékenysége a 20. század első feléig Magyarországon többé-kevésbé ismert volt,² az újabb hazai életrajzi és általános lexikonokból azonban neve már sorra kimaradt (*Magyar Nagylexikon*, *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, *Révai Új Lexikona*). Pompeji régészeti emlékeit ismertető könyvének említésével napjainkban gyakrabban találkozunk külföldi tudománytörténeti munkákban és antikváriumok internetes honlapjain, mint hazai publikációkban.

Goró Lajos 1802 szeptemberétől a bécsi katonai mérnök-akadémián tanult,³ 1805 szeptemberében mérnökkari kadét (Ingenieur Corps Cadet), 1807-ben főhadnagy (Oberlieutenant) lett. 1809-ben, a napóleoni háborúk idején, részt vett az asperni csatában, illetve a pozsonyi hídfő védelmében. A művészet és irodalom iránti korai érdeklődésének jele 1809-ben Pozsonyban megjelent „Egy ének Aspern ütközete után” című költeménye, amelynek mottójául Kisfaludy Sándor (Himfy) és Csokonai Vitéz Mihály verseiből vett sorokat választott.

1813 és 1815 között Itáliában, majd 1816 elejétől Dalmáciában (Spalatóban) szolgált. Dalmáciai tartózkodása alatt rendszeresen tanulmányozta Spalato, Salona és a környék római emlékeit. 1821-ben Nápolyba vezényelték, ahol – felettesei, Johann Frimont⁴ és Hrabovszky János támogatásával – Pompeji romjait mérte fel és rajzolta le. 1824–25 körül – nemcsak régészeti tárgyú írásaival – a Josef Hormayr által szerkesztett bécsi *Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst* nápolyi tudósítója volt.

1825-ben Bécsben kiadott, rézmetszetekkel és litográfiákkal illusztrált *Wanderungen durch Pompeji* című könyvét⁵ a honi újságok, folyóiratok az európai műveltséghez, tudományossághoz

¹ PAPP Júlia: „...nem csak karddal, hanem pennámmal is használni...” Adatok Agyagfalvi Goró Lajos (1786–1843) hadmérnök életrajzához és pályaképeéhez. 2005. Kézirat.

² SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. III. Bp. 1894. 1296–1297. hasáb.; SZENDREI János–SZENTIVÁNYI Gyula: *Magyar Képzőművészeti Lexikon*. 1915. I. 590.; Uők: MTA Művészettörténeti Kutató Intézet Lexikon-gyűjteményében lévő kézirat, 1137–1139. (A korábbi irodalom ismertetésével); BEVILAQUA Béla dr.: *Százéves magyar könyv Herculanum és Pompeji romjairól*. = Újság 1927. augusztus 14, 36.; Uő: *Magyar és magyar vonatkozású haditechnikai nyomtatványok a M. Kir. Hadtörténelmi Múzeum Könyvtárában*. = Hadimúzeumi Lapok 1928. Április hó 1. füzet. 35–37. (téves biográfiai adatokkal); ÖRKÉNYI Ottília: *A művészettörténeti gondolat*. Bp. 1941. 52–56.

³ *Oesterreichisches Militär-Konversations-Lexikon*. Unter Mitwirkung mehrerer Offiziere der K. k. Armee. Redigirt und herausgegeben von J. HIRTENFELD. Zweiter Band. Wien 1852. 763–764.; *Beiträge zur Geschichte der k. u. k. Genie-Waffe*. Nach den vom k. u. k. Obersten des Genie-Stabes Heinrich Blasek hinterlassenen Manuscripten und Vorarbeiten... zusammengestellt und bearbeitet durch Franz RIEGER. Wien, 1898. I. 419; *Geschichte der k. und k. Technischen Militär-Akademie. Geschichte der k. k. Ingenieur- und k. k. Genie-Akademie. 1717–1869*. Verfasst von Friedrich GATTI, k. und k. Oberst der Armeestandes. Wien, 1901. I. Band. 656.

⁴ Gorónak Frimontnak fűződő tartós pártfogolti kapcsolatát jelzi egy 1828-ban írt alkalmi költeménye. *Fő-méltóságú Báró Frimont János Antrodokói Hertzegnek, a' palotai pompás templom talpköve letételekor alázatos tiszteletül Kisasszony hava' 31-kén 1828*. Nagy-Váradon, Tichy János' Könyvnyomtató-intézetében.

⁵ *Wanderungen durch Pompeii von Ludwig Goro von Agyagfalva, Hauptmann in K. K. Oesterreichischen Genie Corps, Ritter des königlich-sizilianischen militärischen St. Georg-Ordens der Wiedervereinigung*. Wien, 1825, bei Mörschner und Jasper.

való felzárkózás követendő példájaként üdvözölték.⁶ Goró tevékenységére, illetve személyes kutatási tapasztalatokra támaszkodó régészeti szakmunkájára a korabeli külföldi sajtó is felfigyelt.⁷ A hazai újságok néhány évvel később hazafias büszkeséggel adták hírül, hogy Goró Lajosnak,

„ki a' Herkulanumi régiségek' ásásairól írott, 's némelly Felsőgektől is szép jutalmakra érdemesített tudós munkája által nevét egész Európában híressé tette” az uralkodó „kegyelmesen megengedni méltóztatott, hogy elvállalhassa azon Diplomákat, mellyeket neki, mint tagjoknak a' Nápolyi Burbon-Herkulanumi Akadémia, és a' Római Archeológiai Társaság küldött.”⁸

Goró Nápolyból alkalmanként a magyar sajtónak is küldött beszámolókat. A bécsi *Magyar Kurir* a Vezúv 1822-es kitöréséről szóló sorozatát közölte,⁹ a *Tudományos Gyűjtemény* 1826. évi VIII. kötetének Régiségek rovata pedig a nápolyi dóm két magyar vonatkozású síremlékét ismertető tudósítását.

1829-ben visszakerült Erdélybe, ahol a császári katonai építészeti igazgatóság munkatársaként részt vett a kolozsvári laktanya tervezésében.¹⁰ 1835-ben őrnaggyá léptették elő,¹¹ majd 1836-tól Nagyszébenben illetve Temesváron a hadmérnökség területi igazgatójaként (Fortifications-Districts Direktor) szolgált. János főhercegnek, a General Genie Direction vezetőjének küldött hivatali jelentéseiben alkalmanként történeti és régészeti ismereteit is kamatoztatta.¹² Könyvtárát, Tiziano Danae című festményének Itáliában készült másolatát és több mint 400 darabból álló antik pénzgyűjteményét az 1842-ben megalapítani szándékozott Erdélyi Múzeumra hagyta.¹³ 1843-ban – néhány hónappal nyugdíjba vonulása után – Nagyszébenben halt meg.¹⁴

A nápolyi síremlékekkel foglalkozó írásában Goró figyelmét elsősorban Nagy Lajos király öccsének, a politikai ellenfelei által 1345-ben meggyilkoltatott András hercegnek a sírkövére összpontosította, de hazai vonatkozása miatt megemlíti azt az 1599-ben készült, az elhunytak szobrával díszített síremléket is, amelybe I. Károly, Martell Károly és Habsburg Clementia hamvai kerültek.

⁶ Kedveskedő 1824. harmadik kötet, 41–43.; *Tudományos Gyűjtemény* 1825. III. 121–123., VI. 127.; *Magyar Kurir* 1825. II. 366–368.; *Felső-Magyarországi Minerva* 1826. 4. negyed. 977–983.

⁷ *Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst* 1824. No. 149–150. 811–812.; *Wiener Zeitschrift für Kunst, Literatur, Theater und Mode* 1825. Zweites Quartel. No. 44. 366–367.; *Amalthea oder Museum der Kunstmythologie und bildlichen Alterthumskunde*. Dritter Band. Leipzig, 1825. 350–366.; *Allgemeine Theaterzeitung und Unterhaltungsblatt für Freunde der Kunst, Literatur und des geselligen Lebens* 1825. Nr. 41. 167–168.; *Jenaische Allgemeine Literatur-Zeitung* 1825. Nr. 98. 298–301.; *Kunstbatt* 1825. október 17. 83. sz. 330–332.

⁸ *Hazai és Külföldi Tudósítások* 1828. I. 249.; *Tudományos Gyűjtemény* 1828. IV. 120.

⁹ *Magyar Kurir* 1822. II. 346–348, 353–356.

¹⁰ JAKAB Elek: *Kolozsvár története*. III. Bp. 1888. 627–651.

¹¹ Haus- Hof- und Staatsarchív, Kriegsarchív, Bécs, General Genie Direction (Protokoll) 1835. (No. 242, 306.)

¹² „Bemerkungen. In historischen und militairischen Hinsicht, der Bergschloss und die Gegend von Déva betreffend,” Haus- Hof- und Staatsarchív, Kriegsarchív, Bécs, General Genie Direction 1835–1185 (Carlsburg am 18ten October 1835.)

¹³ *Az erdélyi nagyfejedelemség' 's hozzá visszakapcsolt Részek három Nemes Nemzeteiből álló Rendeinek Kolozsvár Szabad Királyi Városában 1841ik Év November 15ik napján kezdődött Ország Gyűlésökről készített Jegyzőkönyv*. Kolozsvárt, 1841. 569–570.

¹⁴ *Erdélyi Híradó* 1843. nov. 21. 93. sz. 553.; *Múlt és Jelen* 1843. nov. 21. 93. sz. 368.

„Egy hazánkat illető történetnek emlékét, mely itt Európának legdélibb szegeletében sok más számtalan monumentumok között mintegy elrejtve fekszik, méltó hogy Magyar hazánk közelebbről ismerje.

Hogy Nagy Lajos Királyunknak testvér öttse, András millyen erőszakosan ölettetett meg 1345-ben Johanna gonosz feleségétől az Aversai akkori Királyi Kastélyban (most Kaszárnya), azt mindenki tudja. Az is esmeretes, hogy az ablakon kihányt holt testét Ursus Minutulus Nápolyi Kanonok tisztességesen eltemette. De hová? mitsoda emlék és sír-írás fedi hamvait ezen szerentsétlen ifjú fejedelemnek? az talán hazámban még esmeretlen.

Ezen Magyar Királyi Hertzegnek hamvai fekszenek az ide való Sz. Januárius püspöki templomban, a' sekrestye ajtaja mellett jobbra. Emlék-köve négy szegletű fejtér márványból van szépen kifaragva. Közepét egy párkány, szegeleteit négy tziemer-mező ékesíti. A' felső két mezőbe, mely tojás kerekességű, 's melyet egy gerenda balról jobbra két egyenlő részre oszt, négy lilium vagyon kivágva. Az alsó két tziemer-mező karika formájú, egyikben balról egy koronázott – a' másikban egy pikkelyes oroszlány van.

Ezen emlékkő felső részébe a' két tziemer között ezen sír-írás vagyon nagy római betűkkel tisztán bevágva:

Andreae Caroli Uberti Pannoniae Regis Filio
Neapolitanor. Regi
Joannae Uxoris Dolo et Laqueo necato
Ursi Minutuli Pietate hic recondito
Ne Regis corpus insepultum sepultumve facinus
Posteris remaneret
Franciscus Berardi F. Capycius
Sepulcrum Titulum Nomenq.
p. (posuit)
Mortuo annor. XIX.
MCCCXLV.
XIV. KL Octob.

NB. A' Capycius familia máig is él, és most olaszul Capecce a' neve. Capycius Ferentz is Nápolyi kanonok volt.

Ezen emlék előtt a' földön egy vizerányú párkányos fejtér márvány táblán még e' következő újabb sírírást lehet olvasni:

Andreae Pannoniae Regis ossa
Proximo in tumulo jam quiescentia
Ut parietis terrae motu concusso
III. Kal. Decembres MDCCXXXII
Reficiendo Locum darent
Franciscus Cardinalis Pignatellus
Saeri S. B. E. Cardinalium Collegii Decanus
Archiepiscopus Neapolitanus
Hic decenter componenda mandavit
X. Kal. Mart. MDCCXXXIII.

Ugyan csak ezen Templom fő ajtaja felett belőlről még ezen emlékirás vonja az idegen' figyelmét magára:

Carolo I. Andegavensi Templi hujus Extractorio
Carolo Martello Hungariae Regi
Et Clementiae ejus Uxori Rudolphi I. Cesaris F.

Ne Regis Neapolitani ejusque Nepotis
 Et Austriaci sanguinis Reginae
 Debito sine honore jacerent ossa
 Henricus Gusmanus Olivarensium Comes
 Philippi III. Austriaci Regias in hoc Regno
 Vices Gerens
 Pietatis ergo posuit anno Dom. MDIC.

Ezen emléket, mely elébb a' fő Oltár mellett volt helyeztetve, az említett két Károly és Clementziának fejeér márványból faragott oszlop-képei ékesítik.
 Nápolyból, Aprilis 10-dikén 1826.

Közli Goro Lajos,
 Cs. Kir. Ingenieur Kapitány.¹⁵

András herceget, I. (Anjou) Károly Róbert magyar király és Lokietek Erzsébet kisebbik fiát, Nagy Lajos öccsét gyermekkorában eljegyezték Róbert nápolyi király lányával, Johannával. Bár a herceg fiatal éveit a nápolyi udvarban töltötte, kapcsolata Johannával nem volt harmonikus. Róbert király halála után Johanna elérte a pápánál, hogy férjét, Andrást ne koronázzák királlyá. Mivel Nagy Lajos és anyjuk, Erzsébet királyné sikerrel sürgette a pápánál András megkoronázását,¹⁶ 1345. szeptember 18-án a nápolyi trónra igényt tartó politikai ellenfelei egy vadászat alkalmával az aversai kastélyban megfojtatták az ifjú herceget. Nem sokkal később Nagy Lajos – öccse meggyilkolását megbosszulandó – két – végeredményben sikertelen – hadjáratot indított a nápolyi királyság ellen.

A meggyilkolt András herceg Durazzói Károly által Nápolyba szállított holttestét – mint a Goró által közölt sírfeliratból is kiderül – Ursillo (Orso) Minutolo nápolyi kanonok temettette el a San Gennaro székesegyház Szent Lajos-kápolnájában. A Minutolo által állított síremlék nem maradt fenn, a Goró által leírt, ma is meglévő barokk fehérmárvány síremléket Francesco Capece (Capycius) nápolyi kanonok, mirabellai apát állíttatta.¹⁷ András hamvait 1733-ban – az előző évi földrengés okozta károk helyreállításakor – az akkori kardinális, Francesco Pignatelli a sekrestye elé helyeztette át. Ennek emlékét – Goró erről is említést tesz – a padlóba helyezett márványtábla örökölte meg. A Capece-féle sírkő jelenleg a nápolyi dóm északi mellékhajójának falában található. A sírfeliratot¹⁸

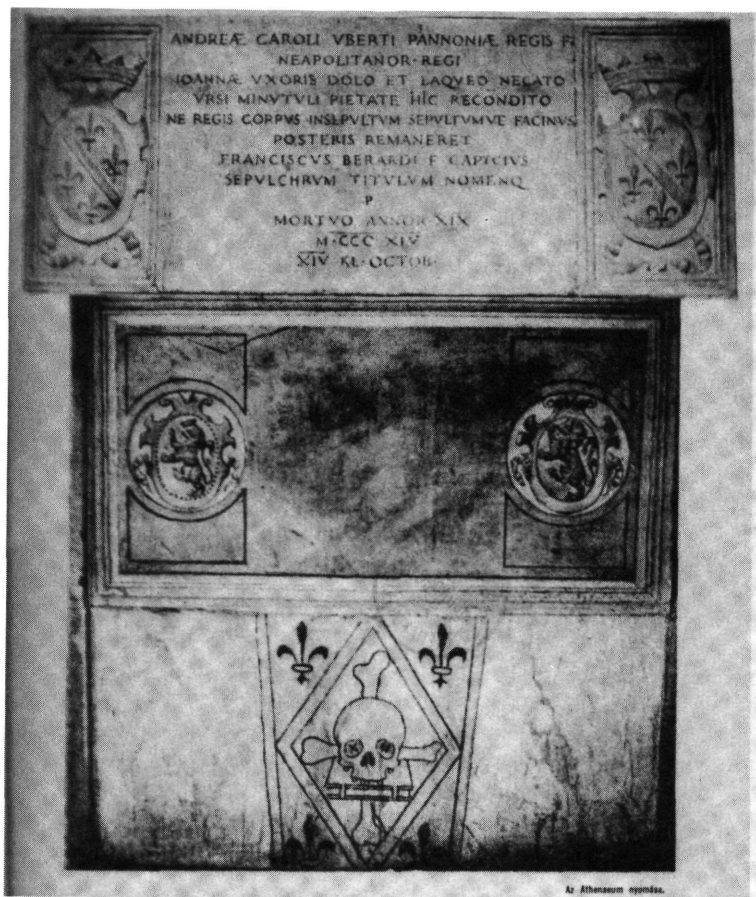
¹⁵ Tudományos Gyűjtemény 1826. VIII. 132–134. A szerkesztő említést tett Gorónak Károly Lajos spanyol infánszhoz és luccai királyi főherceghez fűződő pártfogolti viszonyáról.

¹⁶ Mivel Erzsébet királyné aggasztó híreket kapott András és felesége viszonyáról, 1343-ban „a királyi kincstár teljes mobilizálható nemesfémkészletével” Itáliába utazott. A megajándékozott bíborosok közbenjárásával igyekezett rávenni a pápát, hogy koronázza meg és kenje fel Andrást herceget. BERTÉNYI Iván: *A tizennegyedik század története*. Bp. 2000. 153. 1344-es hazatérése után újabb jelentős pénzüsszeget küldött Rómába, amelynek hatására VI. Kelemen pápa „1345. június 10-én elrendelte Johanna és András együttes megkoronázását.” THURÓCZY János: *A magyarok krónikája*. Bp. 2001. 373.

¹⁷ Régebbi vélemények szerint ez a síremlék 15. vagy 16. századi lehet. NYÁRY Albert: *A heraldika vezérfonala*. Bp. 1886. 203.

¹⁸ „Endrének, Károly Ubert, Pannónia királya fiának, a nápolyiak királyának, kit felesége, Johanna armánya és kötele megölt. Orso Minutolo kegyessége ide helyezte, nehogy a király teteme temetetlen maradjon, és a gonosz tett az utódok előtt el legyen temetve. Berardo fia, Francesco Capece állította e sírkövet a 19. évében, 1345. szeptember 19-én (sic!) meghaltak.” PÓR Antal: *Nagy Lajos 1326–1382. I*. Bp. 1892. /Magyar Történelmi Életrajzok/ 108.; BELLÉR Béla: *Magyarok Nápolyban*. Bp. 1986. 45. A síremléknek Pór Antal által közölt, a 19. század végi állapotot

tartalmazó felső tábla két oldalán András herceg liliomos címere, az alatta lévő tábla két szélén a Minutolo család oroszlános címere látható. A két márványlapot mai helyére feltehetően a 20. század elején falazták be.¹⁹ (1. kép)

András herceg síremléke a nápolyi San Gennaro székesegyházban

tükröző fényképe megjelent *A magyar nemzet története*. (Szerk.: SZILÁGYI Sándor) III. *Az Anjou ház és örökösei. (1301–1439)*. Írták: PÓR Antal és SCHÖNHERR Gyula. Bp. 1895. (172–173. közötti tábla) című összefoglaló munkában, illetve CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: *Anjou Endre bibliája*. In: *Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. (Szerk.: SZÉKELY György) Bp. 1984. 390. című tanulmányában is.

¹⁹ Köszönettel tartozom Lövei Pálnak, aki a publikálás előtt rendelkezésemre bocsátotta András herceg síremlékét ismertető kéziratát. A Kovács Éva vezetésével, az OTKA támogatásával az 1990-es években megindult munkának (Középkori magyar királyok emlékei, OTKA T 18551) a nápolyi középkori magyar emlékekre vonatkozó kutatási eredményeit l.: *Ars Hungarica* 1998. 1. sz.

A Goró által említett másik síremlékben nyugvó Martell Károly Magyarországi Mária nápolyi királyné²⁰ fia volt. Az 1257 körül született Mária, IV. Béla unokája, V. István és Kun Erzsébet lánya, 1270-ben II. Anjou (Sánta) Károly feleségéeként került Nápolyba, ahol 53 évig uralkodott. 1271 márciusában született fiának, Martell Károlynak sikertelenül igyekezett megszerezni a magyar trónt, a királyfi azonban – mint a nápolyi síremlék feliratából is kiderül – felvette a Magyarország királya címet. 1292-ben Mária lemondott a magyar koronáról fia, Martell Károly javára, mivel azonban a herceg 1295 augusztusában elhunyt, a királyné unokáját, Martell Károly fiát, a 12 éves Carobertót, a későbbi Károly Róbertet küldte 1300. április 16-án trónkövetelőként Magyarországra.²¹

I. Károly, Martell Károly és Habsburg Clementia síremléke
a nápolyi San Gennaro székesegyházban

²⁰ Mária királynénak a nápolyi Santa Maria Donnaregina-templomban található, 1326-ban készült síremlékéről l.: LŐVEI Pál: *Anjou–magyar síremlékek és címeres emlékek Nápolyban*. = *Ars Hungarica* 1998. 1. sz. 18–28.

²¹ ALMÁSI Tibor: *A tizenharmadik század története*. Bp. 2000. 179, 181.

Habsburg Clementia, I. Rudolf lánya 1269 körül született, 1287-ben ment férjhez Anjou Martell Károly nápolyi herceghez, s 1293-ban halt meg. Az ő gyermekük volt tehát az 1308-ban magyar királlyá koronázott Károly Róbert. A közös síremlékben nyugszik még Anjou I. Károly nápolyi király, Martell Károly apai nagyapja.²² A három korábbi uralkodó hamvait – mint a sírfelirat jelzi – Enrico di Guzman nápolyi alkirály, Olivares grófia 1599-ben helyeztette át a dóm Szent Lajos kápolnájából a homlokzat középső belső kapuja fölé épített síremlékbe. A késő-manierista márványsíremléket, melyet az 1592-től haláláig, 1607-ig Nápolyban tevékenykedő Domenico Fontana építész és mérnök készített, a sírban nyugvó három fejedelmi személy trónon ülő alakja koronázza,²³ s a magyar címer is ékesíti. (2. kép)

A síremlékeket a nápolyi városismertetések a 17. század eleje óta említik.²⁴ A 19. századi hazai említések egy része – Goró írásához hasonlóan – Itáliában utazgató honfitársainknak a magyar vonatkozású emlékek iránti érdeklődéséhez kapcsolódik. Ezek az utazók azonban – Goró kivételével – csak András síremlékéről tettek említést. A S. Gennaro-templomban – olvashatjuk Hoványi Ferenc 1851-es útleírásában – „hosszas keresés után végre feltalálók szerencsétlen Andrásunk egyszerű sírkövét a sekrestye ajtaja mellett balra.”²⁵ Simonyi Ernő hazánkfia – írja 1868-ban a *Századok* szerkesztője – Nápolyban megtekintette és leírta Nagy Lajos testvéröccsének, „a női ármány áldozatává lett Endrének hamvait” az érseki templomban, s „epitaphiumát Rómerhez írt levelében közli. E felirat az egyház falába, hová András temettetett, márványtáblára van vésvé...” Simonyi a felirat szövege mellett közli azt is, hogy „az 1732-iki földrengéskor a székesegyház falai megrepedezvén, a kijavításkor Endre hamvai fali sírjából kivétettek, és mellette, a templom talaja alá helyeztetek el, mint a fölöttük lévő következő, szintén márványlapba vésett felirat tanúskodik.”²⁶

A Szent Januarius templomban „jobbra a főoltártól, a sekrestye mellett van Andrásunk síremléke” – írta Zádori Ev. János is ugyanebben az évben a *Magyar Sionban* közölt olaszországi útleírásában – „kit álnok felesége, Johanna 1345. Aversában meggyilkoltatott.” Közli a sírfeliratot,

²² I. Károly IX. (Szent) Lajos francia király öccse volt.

²³ THIEME, Ulrich–BECKER, Felix: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*. Bd. 12. 1916. Leipzig, 177.; *Napoli Sacra*. Guida alle chiese della città. 1° Itinerario. 1993. Napoli, 6.; „Fent címerrel (jobbra magyar címer) koronázott barokk fülkében három ülő alak, balról jobbra: Anjou I. Károly, Habsburg Klementina és annak férje, Martell Károly... Készítette Enrico Gusmano Conte di Olivarez, nápolyi vicekirály 1599-ben, mikor hamvaikat a szentélyből elvitték. Talán a Pietro dei Stefani-síremlék mesterétől.” Genthon István adatai a külföldön lévő magyar vonatkozású emlékeket feldolgozó kiadatlan kéziratban. MTA Művészettörténeti Kutatóintézet Adattára. (MKI – C – I – 36.) (A továbbiakban I.: GENTHON-kézirat) A kéziratához gyűjtött illusztrációs anyagban szerepel a síremlék fényképe. A templomajtó vagy kapu fölé épített síremlékeknek a 16. század első feléig visszavezethető itáliai hagyományához vö.: BIALOSTOCKI, Jan: *A Halál kapuja*. In: Uő: *Régi és új a művészettörténetben*. Bp. 1982. 194–197.

²⁴ CARACCILO, Cesare D'Engenio: *Napoli sacra*. Napoli, 1624. 16, 30.; CELANO, Carlo: *Delle Notizie del bello dell' antico e del curioso della città di Napoli*. Napoli, 1692. I. 87, 105.; SIGISMONDO, Giuseppe: *Descrizione della città di Napoli e suoi borghi*. Napoli, 1788–89. I. 6, 16.; A síremlék bibliográfiájához vö.: BANFI, Florio: *Ricordi Ungheresi in Italia*. Roma 1942. 101–102; GENTHON-kézirat; LÖVEI Pál: Endre herceg síremléke (Kézirat).

²⁵ HOVÁNYI Ferenc: *Olasz út 1850-ben. I–II*. Bécs, 1851. II. 137.

²⁶ SIMONYI Ernő: *András magyar királyfi sírja Nápolyban*. = *Századok* 1868. 211–212.

majd hozzáteszi: „Szép tőlük, hogy az ítéletnapig hangzó szavakat a kő által is beszélni engedik.”²⁷ Azt, hogy elsősorban a tragikus történet ragadta meg a Nápolyba látogató Kovács Mihály festő érdeklődését is, jelzi, hogy naplószerű életrajzi feljegyzéseiben közölte a sírfelirat magyar fordítását.²⁸

A 19. század második felében a nápolyi dóm magyar vonatkozású síremlékeiről – köztük András hercegéről is – mint az *Archaeologiai Értesítő* 1878-as számában közölt „A magyarországi Műemlékek ideigl. bizottsága készletében levő rajzoknak és fényképeknek lajstroma” mutatja – 4 darab fénykép is készült:

„Síremlékek

A nápolyi székesegyházból: u.m. Martell Károly, András és Beátrix emlékeinek
s a székesegyház kapujának fényképe. 4¹29

A síremlék említésével az András herceg, illetve Johanna életét ismertető történeti feldolgozásokban is találkozunk. „Endre holtteste két nap múlva Nápolyba szállítottatott, s az ottani székesegyházban Capere (sic!) kanonok gondoskodásából eltemettetett. E templom főoltárától balra lévő sekrestye ajtaja mellett a falban egy egyszerű márványlap jelöli sírját.” – írta 1893-ban Óváry Lipót.³⁰ Dr. Miskolczy Istvánnak 1928-ban megjelent, András herceg halálával foglalkozó tanulmánya is kitér a nápolyi székesegyházban található sírfelíratra és emléktáblára. „Jelenleg a földön egy tábla van elhelyezve, melynek felírása szerint 1732 november 29-én... földrengés következtében a fal erősen megrongálódott, a sír a renoválásnak útjában állott, s ezért Francesco Pignatelli nápolyi bíboros-érsek áttette András hamvait a sekrestye elé.”³¹

Sajátos módon a magyar vonatkozású itáliai emlékeket, illetve a magyar–itáliai kapcsolatokat kutató tudományos és népszerűsítő feldolgozások némelyike is a nápolyi dóm emlékei közül csupán András síremlékét említi meg, Anjou Martell Károlyét nem. Berzeviczy Albert az olasz–magyar kapcsolat történetét felvázoló 1921-es írásában említést tesz Martell Károlyról, Károly Róbert apjáról, nápolyi síremlékéről azonban nem. Az András herceget meggyilkoltató „hütlén feleség” bűnét megörökítő sírfelíratnak ugyanakkor figyelmet szentel.³²

Az itáliai egyetemi városok magyar vonatkozásait kutató Veress Endre is – aki szerint „Nápoly templomainak látogatását más magyar ember sem hagyja el, mert azokban sok magyar síremléket és falfestményt talál, melyek lelkét megihletik és kegyeletes áhítatra indítják” – a nápolyi dóm

²⁷ ZÁDORI Ev. János: *Utivázlatok Olaszországból. 1867.* = Magyar Sion 1868. 707–708.; Uő.: *Utivázlatok Olaszországból. 1867.* Eger, 1869. 101.

²⁸ SZEGEDY-MASZÁK Hugó: *Kovács Mihály.* = Művészet 1910. 259.

²⁹ *Archaeologiai Értesítő* XII, 1878. 7. sz. 277. 1874-ben Óváry Lipót beszámolót küldött a Magyarországi Műemlékek Ideiglenes Bizottságának a nápolyi magyar síremlékekről. Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, MOB irattár 1874/43, 54. Vő.: PAPP Júlia: *Adatok a magyarországi műtárgyfotográfia kezdeteihez.* 2005. Kézirat.

³⁰ ÓVÁRY Lipót: *Nápolyi Johanna.* = Századok 1893. 501. András herceg síremlékét Óváry az Országos Régészeti és Embertani Társulat 1881. februári 22-i ülésén is említette a nápolyi Anjou-kori emlékekről tartott előadásában. *Archaeologiai Értesítő* 1881 (Új folyam I.) Hivatalos Közlemények. XI. A síremlék felíratáról és a holttest eltemetésének körülményeiről természetesen a Johanna életét feldolgozó 19. század végi itáliai munkák is megemlékeztek. Pl.: CAMERA, Matteo: *Elucubrazioni storico-diplomatiche su Giovanna I Regina di Napoli e Carlo III di Durazzo.* Salerno, 1889. 43.

³¹ Dr. MISKOLCZY István: *András herceg tragédiája és a nápolyi udvar. I.* = Századok 1928. 7–8. sz. 799–800.; Uő.: *Magyar–olasz összeköttetések az Anjouk korában. Magyar–nápolyi kapcsolatok.* Bp. 1937. 71–72.

³² BERZEVICZY, Alberto: *Discorso inaugurale.* = Corvina. Rivista di scienze lettere ed arti delle società ungherese-italiana Mattia Corcino. Bp. 1921. (1.) 7.

csupán András síremlékére figyelt fel.³³ Veress megemlíti ugyanakkor más nápolyi templomok magyar vonatkozású művészeti emlékeit is – például Mária királyné sírját a Santa Maria Donnaregina-templomban, László nápolyi magyar pártkirályét a San Giovanni a Carbonara-templomban, vagy az 1508-ban elhunyt Beatrix királyné szerény sírfeliratát a San Pietro Martin-templomban. Bár 1986-ban kiadott ismeretterjesztő munkájában Bellér Béla ír Martell Károly 1295-ben bekövetkezett haláláról, a nápolyi dómban lévő síremlékét – András herceg sírfeliratával ellentétben – ő sem említi.³⁴

A magyar vonatkozású nápolyi művészeti, építészeti emlékeket, illetve a magyarországi Anjouk történetét ismertető tudományos munkák nagyobbik része ezzel szemben a Goró által említett mindkét síremléket számba veszi. Óváry Lipót 1874-ben megjelent, a magyar vonatkozású nápolyi művészeti emlékeket ismertető tanulmányának „A nápolyi székesegyházban levő magyar történelmi emlékekről” című fejezetében Martell Károly és András sírját egyaránt leírja, s közli feliratukat is.³⁵

A Szilágyi Sándor szerkesztésében a 19. század végén megjelent monumentális történeti összefoglalásnak, *A magyar nemzet történetének* az Árpád-korral foglalkozó II. kötete Martell Károly nápolyi síremlékének,³⁶ az Anjouk korával foglalkozó III. kötete pedig András herceg sírkövének fényképét, illetve a képjegyzékben a sírfelirat szövegét közli.³⁷ Gerecze Péter 1906-ban megjelent műemléki topográfijában a külföldön található magyar vonatkozású emlékek bibliográfiájában név és cím nélkül bár, s a síremlékét helytelenül Aversába helyezve, megemlítette Goró írását: „Aversa. András herceg sírköve. Tud. Gyűjt. 1826. VIII. 132.”³⁸ Gerecze a nápolyi dómban található magyar vonatkozású művészeti emlékek között mind Martell Károly, mind András síremlékét ismertette: „Martel Károly magyar király síremléke a Sz.-Genario-Templomban ... Endre, nápolyi király síremléke.”³⁹

A magyar vonatkozású külföldi emlékekkel foglalkozó írásában Tábori Kornél újságíró is figyelmet szentel mindkét síremléknek. „Nápolyban a San Gennaro-dómban, amelyet I. Anjou Károly alapított 1271-ben, a középső (belső portál magasában) van Károly, Klementia és az I. Károlynál 110 évvel később (sic!) elhunyt Martell Károly sírja. Ugyancsak itt a kriptában tették örök nyugalóra Endre magyar királyt, akit felesége, Johanna megfojtatott.”⁴⁰ Az itáliai magyar emlékeket feldolgozó, 1942-ben megjelent tudományos katalógusában Florio Banfi is mindkét síremléket ismertette,⁴¹ éppúgy, mint fényképekkel gazdagon illusztrált, legújabb kiadott könyvében Csorba

³³ Dr. VERESS Endre: *Olasz egyetemi városok magyar vonatkozásai*. Pécs, 1941. 79.

³⁴ BELLÉR: *i. m.* 1986. 44–45.

³⁵ ÓVÁRY Lipót: *A nápolyi magyar történelmi műemlékek*. = Budapesti Szemle 1874. (4.) 407–408.

³⁶ *A magyar nemzet története*. (Szerk.: SZILÁGYI Sándor) II. *Magyarország története az Árpádok korában*. Írta: MARCZALI Henrik. Bp. 1896. 581. „A Guzman Henrik gróf nápolyi kir. helytartó által 1599-ben készíttetett emlék fülkéjében középen Klementina, jobbról I. Károly, balról Martell Károly szobrai vannak elhelyezve; az utóbbi felett levő címerben a magyar pólyák láthatók.” 679–680.

³⁷ *A magyar nemzet története*. III. *i. m.* 1895. 172–173. közötti tábla, 642.

³⁸ GERECZE Péter: *Magyarország műemlékei*. II. *A műemlékek helyrajzi jegyzéke és irodalma*. Bp. 1906. 1122.

³⁹ GERECZE: *i. m.* 1906. 1127.

⁴⁰ TÁBORI Kornél: *Művészeti emlékeink Olaszországban. Magyar vonatkozású kultúrértékek Velencétől Palermóig*. In: *A Pesti Hírlap Nagy Naptára az 1932. szököévre*. Bp. 1932. Uő.: *Magyar vonatkozású szoborművek a világ városaiban*. = Pesti Napló 1938. dec. 25. 59.

⁴¹ BANFI: *i. m.* 1942. 101–102.

László.⁴² Goró 1826-os *Tudományos Gyűjtemény*-beli írásának említésével a fentiek közül – Gerecze könyvének kivételével – egyik munkában sem találkozunk, Banfinál sem, aki pedig a felsorolt tételek – köztük a Goró által is ismertetett két síremlék – teljes külföldi és hazai bibliográfiájának közlésére törekedett.⁴³

Az András herceg nápolyi sírja iránti érdeklődést tehát – mint láttuk, nemcsak Gorónál, hanem az emlék későbbi leírásainál is – a hazai vonatkozás mellett a fiatalon meggyilkolt herceg tragikus története is elevenen tartotta. Ezt jelzi az is, hogy a nápolyi dómot meglátogató magyar utazók legtöbbször csak András sírját említette meg, a Goró által leírt másikat nem, holott az sokkal monumentálisabb, művészileg jelentékenyebb, s könnyebben észrevehető, mint András egyszerű síremléke. S azért is felkelthette volna a honi látogatók figyelmét, mert felirata szerint ez a síremlék is magyar király hamvait rejtje magában. A sírban nyugvó fejedelmi pár történeti „szerepe” sem volt jelentéktelenebb Andrásénál, hiszen egy több mint 30 évig uralkodó, jelentős magyar király, Károly Róbert szülei voltak.

Az András herceg síremléke iránti érdeklődés fennmaradásában minden bizonnyal szerepet játszott az a többévszázados „pör” is, amely a fiatal herceg meggyilkolását követő botránnyal és felháborodással, a perbe fogott bűnösök kegyetlen kivégzésével, Nagy Lajos büntetőhadjárataival, illetve a Johanna szerepével kapcsolatos vitákkal (Francesco Petrarca, Giovanni Boccaccio) már a 14. század közepén megindult.⁴⁴

Itthon a kortárs Küküllői János krónikájában óvakodott egyértelműen kimondani Johanna bűnösségét András meggyilkolásában, Lajos király névtelen minoritája azonban annál szenvedélyesebb átokfolyammal becsmérelte a gyilkos feleséget.

„Elemésztetted férjedet és uradat, elveszejtetted tulajdon vezetődet...felségsértés bűnébe estél, a király fiát, a nemes és kiváló ifjút megölted, az igazságot és az ártatlant legyilkoltad, a jog szerint uralkodót elpusztítottad, testvérgyilkosságot követtél el...[...]...Johanna és csatlósai a borzalmas halál torkába helyezték őt, és így ok nélkül megölték...” stb. „András király holttestét Nápolyba szállították, és eltemették a székesegyházban őse és Martell Károly mellé. Azt mondják, közvetlenül halála után isteni sugallatra csodák ragyogtak fel.”⁴⁵

– írta a névtelen krónikás, átvéve a középkor kedvelt hagiográfiai és martirológiai toposzát.

Magyarországon a tragikus történetnek inkább a Küküllői-féle „visszafogottabb” verziója hagyományozódhatott tovább, hiszen az 1488-ban két kiadásban is megjelent, s a 17. század eleje óta több forrásgyűjteményben (J. Bongarsius, J. G. Schwandtner) újra kiadott Thuróczy-krónika őrizte meg legteljesebben Küküllői szövegét, benne a Johanna gögösségét és nagyravágását, illetve

⁴² CSORBA László: *Magyar emlékek Itáliában*. Benda FOTO 2003. 50, 54, 57.

⁴³ Goró írása a GENTHON-kéziratban említésre került.

⁴⁴ KROPF Lajos: *Az aversai gyilkosság*. Kolozsvár, 1896. (Különlenyomat az Erdélyi Múzeum 1896. évfolyamából.)

⁴⁵ KÜLÜLLEI János: *Lajos király krónikája*. / Névtelen szerző: *Gesta Lajos királyról*. Ford.: KRISTÓ Gyula. Bp. 2000. 43–44. „Legyilkolásának idején és óráján maga András király vette rá e magyarokat, hogy szállásukra menjenek, mert bár sokan suttogták a fülébe a felesége által számára kitervelt halál gyanúját, ám ő – számításba véve saját ártatlanságát és felesége terheességét – nem tudta elhinni. Ártatlan báránként lemészárolták.” – írta ugyanitt a névtelen krónikás.

a férjével szemben tanúsított tiszteletlenségét hangsúlyozó passzussal.⁴⁶ Johanna bűnössége, vagy legalábbis cinkossága ugyanakkor nemcsak a közgondolkodásban, hanem a történetírásban sem igen kérdőjeleződött meg. Kropf Lajos a 19. század végén a fennmaradt történelmi és irodalmi források „újrólvasásakor” arra a következtetésre jutott ugyan, hogy „a férjgyilkosság nincs bizonyítva”,⁴⁷ a kutatás jelenlegi állása szerint azonban a 19 éves Johanna feltehetően tudott a gyilkosság előkészületeiről.⁴⁸

A magyarokat megvető, idegen asszonymak, illetve a férjgyilkos, gonosz feleségnek a történetírás által megerősített képe határozta meg legerőteljesebben a téma 19. századi hazai irodalmi feldolgozásait is.⁴⁹ Arany János – Ilosvai Selymes Péternek a középkori Toldi-mondát a szájhagyomány és az írott források alapján feldolgozó 16. századi históriája nyomán – több helyen is hangsúlyozza Johanna bűnösségét:

„1...Mi van a levélben? a jó isten tudja,
Mert fekete azon a zsinór, a pecsét,
Bontsd fel király, bontsd fel: megölték az öcséd!
Olaszok ölték meg, orozva, titokban,
Önnön hitvese is részes a dologban...
6...Johanna, Johanna, átkozott feleség!
Nem feleség: buja, rothasztó fenesség!”⁵⁰ – olvashatjuk a „Toldi szerelmé”-ben.
„24. Jelen voltak nemrég a nápolyi harcon,
Hol vérbűne díját elvevé az asszony,
Ki Lajosunk öccsét bírta hajdan férjül,
És még nem számolt be a kiontott vérrül,
Amiért hogy András ő általa vesze,
Most elérte Isten bosszúálló keze,
Gyilkoló vasától négy dühös magyarnak, –

⁴⁶ Erzsébet királyné 1343–44. évi itáliai útja során Nápolyban „...látta, hogy menyé, Johanna úrnő kevély meg nagyravágyó, és a megszokott emberi mértéken túl van, vágyakozik az e világi dicsőségre, férje, András király iránt nem mutat királyi tiszteletet, és látható, hogy minden akarata – még lehetőségén túl is – az, hogy őt megfossa a koronától és az országtól, miként ezt utóbb a dolog kimenetele bizonyította...” THURÓCZY: *i. m.* 2001. 183. András herceg meggyilkolásáról uo.: 187. 19. századi kiadásai óta ugyanakkor szélesebb körben ismert lett a névtelen minorita krónikájának Johannát elítélő része is. Küküllői munkájához hasonlóan ez a krónika sem maradt fenn önállóan, szövege csupán a 15. század végén keletkezett Dubnici krónikából ismert. *Chronicon Budense*. Textum recognovit... Josephus PODHRADSKY. Buda, 1838. 283–284. (rövidített változat közlése jegyzetben); *Anonymi Dubnicensis Liber de rebus gestis Ludovici R. Hung. 1345–1355*. In: *Analecta Monumentorum Hungariae...* Collegit recensuit edidit Franciscus TOLDY. Tomus Primus. Pesthina, 1862. 89–90.; *Chronicon Dubnicense*. Recensuit et praefatus est M. Florianus. Quinque-Ecclesis, 1884. 143–167; *János minorita Nagy Lajosról szóló krónikatöredéke*. Ford.: Dékányi Kálmán. Bp. 1910. 47–87. vö.: BARTONIEK Emma – GÁRDONYI Albert – DÉZSI Lajos: *A magyar történettudomány kézikönyve*. Bp. 1987. 95.

⁴⁷ KROPF: *i. m.* 1896.; BELLÉR: *i. m.* 1986. 44.

⁴⁸ ENGEL Pál–KRISTÓ Gyula–KUBINYI András: *Magyarország története 1301–1526*. Bp. 1998. 79.; BERTÉNYI: *i. m.* 2000. 153.

⁴⁹ CSERNUS: *i. m.* 2001. 164.

⁵⁰ *Toldi szerelme 7. ének*. In: *Arany János költeményei. II.* Bp. 1999. 391–392. A gyilkosságot Arany a 8. énekben írja le. (426–428.)

Neve...bár ne volna...vessen a cudarnak!" – idézi fel a költő A „Toldi estéje”-ben Johanna meggyilkoltatását is.⁵¹ Madách Imre 1842-ben, Farkas Albert 1862-ben drámában,⁵² Passuth László 1940-ben történelmi regényben⁵³ dolgozta fel Johanna és András tragikus történetét, s a téma a közelmúlt bestseller irodalmában is felbukkant.⁵⁴

Az ifjú magyar herceget megölető hatalomvágyó feleség toposza Johannához kapcsolódó más itáliai művészeti emlékek ismertetésekor is szóba került. Szentpétery Imre 1908-ban leírja a nápolyi Santa Maria Incoronata templomban lévő freskókat, amelyeket Vasari szerint Giotto festett,⁵⁵ ám „újabban a nápolyiak nagy büszkeséggel a nápolyi származású Roberto de Odesiriónak tulajdonítják”.⁵⁶ A falfestmények 8 mezeje – Szentpétery szerint eléggé el nem ítélnélhető módon – a katolikus egyház szentségeinek és az egyház diadalának bemutatásakor a megrendelőnek, az András herceg meggyilkolásában cinkosságot vállaló I. Johannának életéből vett jeleneteket ábrázolt. A templomot Johanna a gyilkosságot kitervelő Tarentói Lajossal kötött későbbi házassága és 1352-ben történt királyné koronázása emlékére építtette. A falfestmények szinte felmagasztalják – írja Szentpétery – a bűnös Johannát, s ez visszatetszést kelt a történetet ismerő magyar emberekben.

A háborzongató történet napjainkban is érdeklődést kelt. Csorba László a legjelentősebb itáliai magyar emlékeket bemutató említett munkájában a síremlék kapcsán kiemelt figyelmet szentel András herceg meggyilkolásának, illetve az összeesküvésben résztvevők kegyetlen megbüntetésének.⁵⁷

Goró Lajos szemléletének korszerűségét jelzi, hogy 1826-ban megjelent írásában – a nápolyi magyar emlékeket tudományos igénnyel feltérképező későbbi történészek, művészettörténészek többségéhez hasonlóan – a nápolyi dóm mindkét hazai vonatkozású síremlékét ismertette. A 19. századi hazai útleírás-irodalom képviselőinél elmélyültebb régészeti és művészettörténeti érdeklődését tanúsítja, hogy kora szokásától eltérően, amely a reneszánsz óta népszerű epigráfiai kutatások hagyományát követve a síremlékek ismertetésekor elsősorban a feliratokra figyelt, Goró részletesen leírta András herceg két lapból álló síremlékét, a lapokat díszítő címereket, s említést tett a Martell Károly és felesége síremlékén látható figurális ábrázolásokról is.*

PAPP JÚLIA

⁵¹ *Toldi estéje. 2. ének.* In: ARANY: *i. m.* 1999. 192. Johanna Nagy Lajos büntetőhadjárata után ismét Nápoly királynője lett, s évtizedekig az is maradt. Az egyházzsakadást követően azonban VI. Orbán pápa az addig a magyar udvarban élő Kis Károlyt koronázta királyné. Kis Károly Nagy Lajos segédcsapatainak támogatásával 1381-ben elfoglalta Nápolyt, s a fogságba esett Johannát „1382 májusában (állítólag magyar zsoldosokkal) megfojtatta.” BERTÉNYI: *i. m.* 2000. 154.

⁵² *Nápolyi Endre.* In: *Madách Imre összes művei.* Sajtó alá rendezte... HALÁSZ Gábor. Bp. 1942. 917–1009.; FARKAS Albert „Nápolyi Johanna” című drámáját 1862-ben a Nemzeti Színházban mutatták be. *Új magyar irodalmi lexikon.* A–Gy. Bp. 2000. 602.

⁵³ PASSUTH László: *Nápolyi Johanna.* Bp. 1940.

⁵⁴ NEMERE István: *Jó éjszakát, királynő!* Bp. 2001.

⁵⁵ Giotto Nápolyban „...az Incoronata-templomban sok képet festett...” VASARI, Giorgio: *A legkiválóbb festők, szobrászok és építészetek élete.* Bp. 1978. 88.

⁵⁶ SZENTPÉTERY Imre: *Magyar vonatkozású műemlékek Nápolyban.* = Uránia 1908. 379–384.

⁵⁷ CSORBA: *i. m.* 2003. 54. „Még sírjának márványtáblájára is rávésték: csalárd gyilkosság áldozata lett.” – olvashatjuk a „hűtlen Johanna” említése mellett András nápolyi síremlékéről a közelmúlt hazai sajtójában is. Európai utas. 2001. 1. sz. 7.

* A tanulmány az MTA Támogatott Kutatóhelyek Irodája (ELTE Egyetemi Könyvtár metszetgyűjteményét feldolgozó Kutatócsoport) és a bécsi Collegium Hungaricum támogatásával készült.